

ОСВРТ НА КЊИГУ АРТИЉЕРИЈА У НОР-у

У оквиру обимних напора да се што свечаније прослави и разноврсније обележи двадесетогодишњица устанка народа Југославије и рађање наше народне армије наша војна публицистика учинила је озбиљне напоре. Тако се, поред осталог, родила и замисао да се изда публикација којом би се обележила и двадесетогодишњица артиљерије наше армије. Реализација те замисли била је поверена неколицини чланова Одбора за прославу 20-годишњице артиљерије ЈНА.

Циљ књиге *Артиљерија у НОР-у*¹ био је да се читаоцима у широј јавности пружи потпунији преглед историјског развоја артиљерије током народноослободилачког рата и да им се што је могуће више изложи, макар и у елементарном обиму, све богатство искустава из примене артиљерије у многобројним акцијама тактичког и оперативног значаја.

Артиљерија у НОР-у представља збирку чланака — поред уводника има још двадесет и два чланка, од различитих аутора. У погледу њихове тематике и садржаја ваља пре свега указати на чињеницу да је поред неколико краћих написа (четири чланка) у којима су изнета сећања аутора — учесника у неким акцијама, претежан број чланака (тринаест) конципиран тако да читаоцима пружи, са мање или више историографских факата и описа развоја јединица монографског карактера, обиље студијског материјала у којем су обрађена искуства из употребе артиљерије. При том ваља указати и на чињеницу да у чланцима нису обухваћена искуства свих јединица, на целокупној територији Југославије нити, пак, сви периоди у развоју артиљерије током читавог народноослободилачког рата. Гледано са те стране може се рећи да су у збирци најпотпуније обрађена дејства артиљерије и стечена искуства у периоду од друге половине 1943. до краја 1944. године. Периоди у развоју артиљерије од 1941. па закључно са првом половином 1943. године и из 1945. године, где спадају и дејства артиљерије у завршним операцијама, нису довољно обрађени па се може замерити да у том погледу књига не обезбеђује неопходан континуитет на основу којег би читалац, који није учествовао у НОР-у, стекао целовиту слику о развоју артиљерије наше Армије током народноослободилачког рата. У неколико последњих прилога (четири чланка) обрађена су на занимљив начин нека интересантна питања из области употребе артиљерије за непосредно гађање, снабдевања артиљеријских јединица артиљеријско-техничким средствима и њиховог одржавања

¹ *Артиљерија у НОР-у* (збирка чланака), издање Војно издавачког завода ЈНА „Војно дело“, Београд, 1962. године.

и неки проблеми из области командовања и управљања ватром артиљерије у НОР-у. Међу њима је и чланак о стварању артиљеријских кадрова. И, најзад, у последњем чланку „Развојни пут артиљерије у НОР-у“ даје се кроз опште разматрање развојног пута наше армије и целовита скица развоја артиљерије током читавог НОР-а.

Осим уводног чланка који је написао колектив редакције збирке (у ствари ужи део Одбора за прославу 20-годишњице артиљерије ЈНА), остале чланке су написали артиљерци — учесници догађаја и руководиоци наших артиљеријских јединица широм Југославије. Ова чињеница свакако има посебан значај како у погледу аутентичности описа догађаја, тако и у погледу њиховог избора и анализе. То поготову треба имати у виду кад се зна да за многе чињенице изнете у чланцима не постоје писани документи у архивама, а уколико и постоје у њима нема толико података колико их има у сећању живих људи, који су на одређен начин те догађаје стварали и у њима учествовали.

Посебна вредност књиге *Артиљерија у НОР-у* свакако лежи у чињеници да она представља богат, аутентичан и поуздан извор за обраду искустава из употребе артиљерије у нашем народнослободилачком рату. И не само то. Она представља и богат избор већ обрађених искустава. Може се без претеривања рећи да су у овој збирци — и поред тога што у објављеним чланцима нису обрађена дејства артиљерије у свим крајевима наше земље нити, пак, сви периоди током НОР-а — обрађена многобројна искуства која могу бити актуелна и у евентуалном одбрамбеном рату и која могу корисно послужити у обуци старешинског састава наше Армије, команди и јединица, па их ваља посебно и истаћи.

На првом месту то су искуства која се односе на изненадне и непосредне нападе на непријатељске артиљеријске јединице, при чему су наше јединице показивале ванредну умешност и сналажљивост у коришћењу заплених артиљеријских оруђа у борби против непријатеља. При том треба имати у виду да је наш старешински кадар, а у првом реду артиљеријске старешине, неопходно обучити да организовано и плански користе наведена искуства и да још у миру ваља разрадити поступке који ће у пракси евентуалног рата моћи да пруже најбоље резултате.

Може се свим оправдано тврдити да ће искуства стечена током НОР-а у погледу напада на ватрене положаје непријатељске артиљерије, складишта муниције и опреме бити јако актуелна и у евентуалном рату, али са напоменом да се могу проширити и на лансирне уређаје непријатељске ракетне артиљерије, складишта и транспорте нуклеарних пројектила, као и на ватрене положаје далекометне артиљерије било да дејствује класичном, било атомском муницијом. Када истичемо значај ових искустава, са аспекта обуке и васпитања наших млађих кадрова, посебну пажњу заслужују конкретни примери оваквих дејстава. У том смислу истиче се веома успела интерпретација дејства ударне групе у нападу на Приједор,² која је имала задатак да се пробије до ватрених положаја браниоачеве артиљерије, ликвидира послугу и оруђа окрене против непријатеља.

² Исто, страна 17. и 18.

Овакви и слични примери могу се шире примењивати и у решавању тактичких задатака у обуци старешина, а нарочито у решавању задатака помоћу којих се старешине увежбавају у неутралисању или уништавању лансирних уређаја непријатељске ракетне, а и друге артиљерије (и то првенствено оне која је предвиђена за дејство муницијом са атомским експлозивом).

У књизи су у многим чланцима на поучан и пластичан начин обрађена наша искуства која се односе на скривање или уништавање артиљеријских оруђа у јеку непријатељских офанзива на ослобођене територије. Аутори таквих чланака сасвим су добро поступили што читаоцима указују да су наше здружене јединице закопавале, скривале или, пак, уништавале артиљеријска оруђа у свим оним случајевима кад је од тога зависило да се сачува маневарска способност.

Често се говори и пише да у процесу обуке и васпитања треба посебан значај придати неговању и развијању таквих особина код старешина и војника као што су довитљивост, иницијатива, самосталност, умешност, издржљивост и висок борбени морал. С правом се тврди да ће развијање и неговање поменутих и сличних особина имати велик значај и у евентуалном одбрамбеном рату. Имајући у виду може се без претеривања рећи да збирка пружа доста изворног материјала који помаже да се сагледа како су ове особине развијане, неговане и какав су значај имале у НОР-у. Читаоци ће наћи мноштво детаља из којих се могу реконструисати услови и ситуације у којима су дејствовале наше артиљеријске јединице и какве су све проблеме морале да решавају да би не само опстале него и извршиле добијене задатке.

У књизи има веома мало примера из борби наших јединица са непријатељским оклопним средствима (тенковима, оклопним аутомобилима и возовима). То се може сматрати крупнијим недостатком. Уколико је више оправдан критички осврт на неке поставке изнете у уводном чланку. Аутори овог чланка тврде: „Главни фактор у борби са непријатељским оклопним средствима у току НОР-а представљала су противоклопна оруђа и јединице“.³ Ма колико ово тврђење на први поглед изгледало прихватљиво, неопходно га је подврћи анализи. Тачно је да су противоклопне јединице и противоклопна оруђа учествовали увек у борби са непријатељским оклопним средствима, али је тачно и то да су наше јединице на разне начине успешно водиле борбу са непријатељским оклопним средствима и онда кад нису располагале противоклопним оруђем, што је, морамо то увек имати у виду, током НОР-а било врло често. Можда би се на примерима изнетим у књизи *Артиљерија у НОР-у* могао извући други, у суштини исправнији и са историјске стране тачнији закључак, а то је да су искуства из борби са непријатељским оклопним средствима током народно-ослободилачког рата показала да је за борбу са њима потребно имати снажна противоклопна оруђа и јединице и да дејства тих јединица треба уклапати и комбиновати са свим осталим средствима и јединицама у процесу вођења борбе са непријатељским тенковима и другим оклопним борбеним средствима.

³ Исто, стр. 12.

У многим чланцима истакнута је чињеница да су наше артиљеријске јединице врло често дејствовале ноћу и при слабој видљивости. На рељефан начин истакнути су и многобројни проблеми везани за дејство артиљерије у таквим условима, што свакако може користити читаоцима у процесу реализације наставних програма у обуци војника, старешина, команди и јединица. Због свега тога наша искуства из употребе артиљерије ноћу и при слабој видљивости током НОР-а потпуно оправдано имају значајно место и у савременим условима, без обзира што ће непријатељ располагати инфрацрвеном и другом техником за осматрање, извиђање и осветљавање.

Проблеми организовања веза и садејства третирани су у више чланака. Позитивно је што су они обрађени тако да су сачували висок степен актуелности. То се у првом реду односи на организовање везе и садејства са пешадијом и тенковима, при чему се посебно истиче значај успостављања личног контакта између пешадијских, тенковских и артиљеријских старешина као — по нашем ратном искуству — најсигурнијем начину садејства артиљерије са пешадијом и тенковима. То ће, по свему судећи, и убудуће представљати важан услов за успех артиљерије уопште, мада не треба занемарити ни могућности које пружа савремена електроника у области веза.

У више чланака су довољно детаљно изложени проблеми маневра артиљеријом, а посебно су корисне поуке како се та питања решавају у сложеним ситуацијама, јер се не заснивају на појединачним случајевима. Напротив, мали број оруђа којима смо располагали и недовољне количине муниције, врло често су нас присиљавали да те недостатке решавамо маневром. Значајно је да се наша искуства из те области заснивају на пракси како оперативних јединица тако и партизанских одреда. Због свега тога, вредно искуство из нашег народноослободилачког рата је да постоји реална могућност за маневровање артиљеријом по унутрашњим тактичким и оперативним правцима и у сложеним ситуацијама, на сваком земљишту, на отоцима и на мору, по сваком времену, у свако доба дана и ноћи и у свако годишње доба.

На више места у књизи аутори су оправдано истакли чињеницу да је у почетку рата (а и касније) у мањим борбама оскудевање у артиљерији надокнађивано дејством бомбаша и диверзантских група те да је успех често био постигнут уз веће губитке у људству. Међутим, за овлађивање јаче утврђеним објектима (утврђеним зградама, бункерима и др.) у много случајева нису били довољни само умешност и масовни херојизам наших бораца већ је била потребна и артиљерија. Један аутор то истиче овако: „Дејство артиљерије — њена разорна моћ и ватра замењивало је стотину живота и постизало далеко већи материјални учинак. Значи, артиљерија је решавала задатке који су за наше борце били најтежи“.⁴ Оваквој формулацији неће приговорити ниједан учесник нашег народноослободилачког рата који је био у ситуацији да решава задатке о којима је реч. Уосталом, то имплицитно значи потврду да ће и у евентуалном рату велику улогу имати дејство артиљеријских оруђа класичног типа приликом решавања задатака у непосредним сударима.

⁴ Исто, страна 17.

Посебну пажњу заслужује чињеница да су многи аутори дали велик значај нашим искуствима стеченим у процесу употребе артиљерије у својству оруђа за непосредно гађање и у процесу употребе такозване пратеће артиљерије (или како је неки аутори називају „артиљерија за непосредну подршку“!). Веома је позитивно што сви они сматрају да смо артиљерију употребљавали за непосредно гађање зато што смо располагали малим или ограниченим количинама муниције и што је при таквој њеној употреби било лакше организовати и остваривати непосредно садејство са пешадијом и тенковима. Иако су то питање аутори у основи правилно третирани, треба обратити пажњу и на неке недовољно документоване тврдње. На пример, има и таквих тврдњи да је „у току народноослободилачког рата артиљерија већину својих задатака решавала непосредним гађањем“.⁵ За такав суд требало је да аутор проучи ако не све, а оно бар већину примера о употреби артиљерије током НОР-а. Боље би, можда, било да је на конкретном примеру објаснио у којим условима је „само једно оруђе. . . решавало веће задатке него цео окупаторов дивизион са добро обученим старешинским и борацким саставом који је гађао са заклоњених ватрених положаја“.⁶ Без тих објашњења, читаоци који нису учествовали у НОР-у неће бити у стању да схвате овакве тврдње. Из овога би се могао извући и погрешан закључак да артиљерију треба употребљавати само као оруђа за непосредно гађање, што је у суштини деградира на ниво пешадијског наоружања. Истина, у закључку је истакнуто да су „таква дејства често била израз нужде“,⁷ али то није довољно. Тачно је да су предности непосредног гађања општепознате, али би боље било да је читаоцу јасно речено да се таквим гађањем могу решавати само неки задаци и да то није искључиво наше искуство. Много би корисније било да је читалац наведен на закључак да је у процесу извођења било ког вида борбених дејстава потребно одређени број артиљеријских оруђа употребити за непосредно гађање, тј. за тучење оних циљева које је у датој ситуацији нецелисходно гађати са заклоњених ватрених положаја.

У третирању употребе такозване „артиљерије за посредну подршку“ и извлачењу одговарајућих искустава, аутори већим делом износе сасвим правилне закључке мада има неких гледишта која заслужују да се на њих макар и краће осврне. Реч је, на пример, о закључку да је „артиљерија за посредну подршку, пошто је била малобројна, употребљавана само тамо где нису могли доћи до изражаја сруђа за непосредно гађање“.⁸ Очигледно је да се оваквим формулисањем читалац може довести у недоумицу. Наиме, познато је да се готово сва артиљеријска оруђа могу употребити било за посредно било за непосредно гађање и да у НОР-у није постојала нека специјална и посебна артиљерија за непосредну, и опет нека посебна и специјална за посредну подршку, већ се постојећа артиљерија употребљавала у складу са тактичким ситуацијама. Дакле, да ли ће се расположива оруђа употребити за посредну или непосредну подршку није зависило само, нити првенствено, од тога да ли се располагало

⁵ Исто, страна 289.

⁶ Исто, страна 298.

⁷ Исто, страна 299.

⁸ Исто, страна 37.

са мање или више муниције него и од многих других фактора. На то су, пре свега, утицали услови које је диктирала ситуација, као и то да ли су штабови (команде) здружених јединица, а и артиљеријски, нашли најцелисходнија решења у сваком конкретном случају. Разумљиво, свакако је велики утицај имала и чињеница да ли се располагало или не довољним бројем оруђа и довољним количинама муниције, односно каква су се решења задатака тражила од артиљерије.

Посебно треба истаћи да у збирци има чланака који су драгоцен материјал за студију специфичног проблема о могућности постојања и дејства артиљерије у условима кад окупатор располаже респективним снагама на доста добро комуникативној просторији. Из тих чланака може да се сагледа још једно, у целини специфично и оригинално, искуство у погледу маневра артиљерцима уместо артиљеријским материјалом.

Тај поступак је у НОР-у условила ситуација. На пример, он је широко примењиван у Словенији током 1943. и 1944. године, где је окупатор био доста јак. Кад наше командовање није сматрало сврсисходним да упорно и по сваку цену брани извесну слободну територију, доносило је одлуке да се децентрализује артиљеријски материјал на слободној територији, а да се централизује људство. У том погледу нарочито су поучна искуства из употребе артиљерије Седмог и Девог корпуса НОВЈ. Она представљају не само потврду правилности примењених поступака већ, у извесном смислу, и путоказ за будућност, то јест како треба стваралачки прилазити употреби артиљерије, посебно на окупираној територији кад је неопходно да се сачува висока маневарска способност јединица наоружаних претежно лакшим пешадијским наоружањем.

У књизи се на специфичан и поучан начин третира проблем употребе брдске артиљерије у приобалском појасу. На многим врло добро описаним примерима употребе брдске артиљерије за ослобођење отока (од Виса па закључно са кварнерским отоцима) показано је како је у НОР-у зналачки и вешто остваривано садејство КоВ и РМ у низу операција током 1944. и 1945. године. Пажњу читалаца и свих оних који се баве уопштавањем искустава из НОР-а заслужују многобројни примери у којима се описује како је организовано садејство брдске артиљерије са пешадијским и поморским јединицама, као и са бродском, обалском и противавионском артиљеријом. Посебно се може истаћи специфичност решења проблема комбинованог транспорта брдске артиљерије бродовима, товарном стоком и моторним возилима.

По садржају објављених чланака види се да је књига *Артиљерија у НОР-у* конципирана тако да читаоцима пружи углавном целовит пресек развојног пута артиљерије у нашем народноослободилачком рату и да у први план истакне она искуства која ће, по свему судећи, имати своју вредност и у евентуалном општенародном одбрамбеном рату.

Поред добрих и позитивних страна, књига *Артиљерија у НОР-у* има неких слабости које су са мало више труда могле да се отклоне. Пре свега, неки историјски догађаји и чињенице су нетачно интерпретирани. Неке чињенице су и несрећно употребљене, јер аутори нису строго водили рачуна о хронологији догађаја које помињу за илустровање својих тврђења. Тако, на пример, није тачно да су „неки парти-

зански одреди у Босанској крајини и Лици запленили још у пролеће 1942. и тежа артиљеријска оруђа (хаубице 100 mm).⁹ Напротив, Први крајишки одред је запленио једну хаубицу 100 mm код села Врточа још у првим данима августа 1941.,¹⁰ а Трећи крајишки одред запленио је крајем августа 1941. год. једну хаубицу 100 mm код села Језера у близини Јајца.¹¹ Исто тако, у септембру 1941. године у Херцеговини (између Требиња и Билећа) заплењена је једна хаубица 100 mm¹² итд. Као што се види — а таквих примера може да се наведе још — наши партизански одреди су располагали тежим артиљеријским оруђима, тј. својом одредском артиљеријом још у 1941. години па је, према томе, то тако и требало истаћи у публикованим чланцима ове збирке.

Посебно ваља указати да је озбиљан пропуст књиге што није објављен посебан чланак о постанку и борбеним дејствима прве батерије која је почетком октобра 1941. године формирана при чачанском НОПО „Др Драгиша Мишовић“. Оно што је о тој батерији више узгред забележено у књизи је премало с обзиром на њен значај.

Кад је, пак, реч о вредности књиге, она није само у томе што представља први покушај да се у облику зборника чланака сачувају искуства и догађаји који се односе на артиљерију у народноослободилачком рату, већ и у томе што представља прву публикацију која на овакав начин пружа читаоцу историјске чињенице и искуства стечена у употреби тог рода наших оружаних снага. Нашим кадровима у армији добро би дошле овакве или сличне публикације и о другим родовима војске, не само као корисно штиво већ и као неопходан приручник у процесу обуке и васпитања војника, старешина, команди и јединица.

Осим тога, ова збирка по многим елементима представља својеврстан прилог за проучавање како историјског развоја наше армије, тако и развоја наше ратне вештине у целини. Очигледно је да су аутори тежиште чланака усмерили на приказивање оних момената који су у току НОР-а утицали на „афирмацију“ артиљерије као рода војске. То се, поред осталог, види и из обиља бројних података.

Посебна вредност ове збирке је у томе што читаоцима пружа и могућност да се упознају са неким чињеницама оперативно-стратигијског карактера из завршног дела рата, као што су разматрања из периода кад је успостављен јединствен и непрекидан стратегијски фронт у Југославији између реке Драве и Јадранског мора. Исто тако, она на врло илустративан начин пружа читаоцима обиље чињеница о могућностима дејстава крупнијих оперативних формација, како у непосредној позадини стратегијског фронта тако и у његовој дубини, што као искуство очигледно има вредности и за евентуалан одбрамбени рат, без обзира на његове ракетно-нуклеарне карактеристике.

У целини, збирка чланака *Артиљерија у НОР-у* представља крупан прилог и историји артиљерије и историји наше ратне вештине.

Генерал-мајор

Љубивоје ПАЈЕВИЋ

⁹ Исто, страна 8.

¹⁰ Зборник, том IV, књига 1, докуменат бр. 5, страна 19.

¹¹ Зборник, том IV, књига 1, докуменат бр. 85, страна 190.

¹² Артиљерија у НОР-у, страна 9.